

I N T E R V J U

STONE PAVČEK

Ob pesnikovi sedemdesetletnici

Dragi Tone, zaokrožil boš sedem desetletij življenja; ne kakršnega koli, marveč življenja z ustvarjalno zavestjo, o čemer se bova pogovarjala. Toda za začetek bi te vprašal: v kakšni kondiciji, s kakšno življenjsko energijo prehajaš v osmo desetletje?

Sprašuješ, dragi France, kako je s temi leti v tem telesu. Se ne ve čisto natanko. Zdravniki sicer trde, da bi bilo lahko tudi slabše in da ni vzroka za kakšne črne misli o črni zemlji, notranja ura v telesu pa vseeno kdaj opominja k čuječnosti. In kako je s preživetim časom v duši? Ta se manj stara, saj je, kot pravijo, nesmrtna. Očiščuje se in gre, kakor slutim in čutim, ne v temo, ampak k svetlobi. Zmeraj bolj se namreč zavedam, da sem to svojo dušo dobil v varstvo ne le od stvarnika ali od stvarnice – narave, a tudi od prednikov, garačev in gostačev z dolenjskih gričev, in je zato v njej tudi nekaj njihove vere v vztrajanje in smiselnost bivanja, v poveličanje; ne smem jih izneveriti in paziti moram, kako diham ne le s telesom tudi z dušo.

Sartrov skeptični optimizem »bori se brez upa zmage«, kakor bi lahko po Prešernu prevedli njegovo maksimo eksistencializma, me je nemalokrat mučil in izmučil, toda ne zmaličil. Začelo se je koj ob rojstvu, ko se je narava borila za moje preživetje in ji je mama z molitvijo in z delom stala ob strani, in najbrž se od tu in zaradi tega zavedam smiselnosti boja. Ne za zgolj poraz, ampak za življenje, ne za vseenost, ampak za smiselnost ne za zlom, ampak za vpesemvzetje, pa najsi si pod tem Kmecljevim pojmom predstavljam že karkoli: umik iz ničevosti in gluhosti sveta v besedovanje, zamaknjenost v milost pesmi, beg v Indijo Koromandijo otroške lahkovernosti ali v rešitev in odrešitev, ko se duša že za življenje seli v brezprostorja in se od tam vrača pomirjena in čista. A naj ostanem raje pri tleh, na zemlji: nikakor ne znam in ne morem reči z upanjem, da bo besedo življenje postavilo v svetlo laž, kakor je govoril moj vzornik in prijatelj Danilo Lokar ob svoji devetdesetletnici: *Ko greš v deseto desetletje, ne moreš več veliko pričakovati*. A vseeno naj na račun pričakovanj dodam: tudi na pogled nevelike vsakdanje radosti, da živiš, da nisi sam, da neprestano teče pomenek z nebom, vetrom, z zemljo, z angeli, z znanci, živimi in mrtvimi, s samim seboj in z mnogimi bitji tostran in onstran naše dežele sopotništva, sobivanja, sobesedovanja, vse to je neskončno veliko. Je dar, ki obdarja telo, in je milost, ki polni dušo.

A naj ob tem o svojem počutju povem anekdoto: lani v jeseni sem v nekem zanosnem intervjuju o mladinski poeziji nepremišljeno, četudi tedaj iskreno občuteno, bleknil, da bom tudi umrl strašno mlad. Nista bila napuh in prevzetnost, ki bi mi narekovala tako nelogično izjavo. Bilo je, ob *Majnicah*, občutenje mladoletja. In ponovilo se je, ne prvič, kakor po zbirki *Poganske hvalnice* in njeni vznesenosti, ko mi je usoda hip za tem rekla svoj trpkí, grenki, tragični: *Revež, hrani hvalo!* Tudi zdaj, nedavno tega, se mi je zgodilo

podobno, da je v ekstatičnega »mladostnika« zavrtala bolezen in postavila leta in končne stvari na svoje mesto. Res: tokrat sem se izvil iz primeža in upam, da mi bo dano z lemežem pluga ali peresa še začrtati kakšno brazdo na tej ali oni njivi življenja. Zato ne mislim, da grem v osmo desetletje, ampak zmeraj znova, da stopam v še en nov dan, v jutri, v jutro, stopam nalahko, vsaj včasih, kot bi šel v pesem, in mislim, da mi je bilo dano mnogo let in dni v primerjavi z mnogimi našimi najlepšimi pesniki, že doslej, dano in podarjeno. Če k temu pridoda kakšna prijazna in radodarna gospa usoda še kaj, se ne bom branil, vzel bom z veseljem, karkoli že bo, in s hvaležnostjo.

Od kod si zajemal svoj vitalizem, svoj dionizični življenjski nemir? Iz skromne in ne pretirano roznate mladosti na Dolenjskem verjetno ne, saj si zgodaj odšel od doma. Morda pa prav zato: gre za iskanje izgubljene, nedoživete mladosti oziroma mladosti brez prave mladosti?

Besedo vitalizem pritikajo meni in mojim pesmim že menda kar od vsega začetka. Sam šele zadnji desetletji vidim, da je v tem neko zrno resnice. Res je: kljub vsemu, kar je bilo, ali prav zato, rad živim, diham, delam, drugujem s »sestro« življenjem, sem ji pokoren z upornostjo vztrajneža, s čustvom zaljubljenca in s hvaležnostjo dolžnika. Sam sem si ta vitalizem, to radoživljenjskost zmeraj razlagal kot dar narave; ta, ki me je, nebogljeno kilavo dete, ohranila ob rojstvu, ki me ni dala vsejemajoči smrti, me je namenila življenju. Zato je poskrbela, da sem se zvicel za premagovanje težav, bolezni, slabotnosti in se pretelovadil do moči, ki je bila, vsaj doslej, kos zahtevnostim življenja.

Mamina zgodba o tej moji vitalnosti je drugačna. Ona je vedela povedati o romanju na Žalostno goro, o maši za ozdravljenje, o svoji zaobljubi, če preživim prvo leto, o svoji trdni veri, da bo revše ozdravelo in o uslišani molitvi. Po njenem me je izprosila pri žalostni materi božji. Še zdaj jo slišim, kako govori tisto ne čisto njeno besedo »ozdravljenje«, za kar je dala za mašo, pa je bilo najbrž od tod v besedi zmeraj nekaj uradnega, tujega, duhovnikovega, učenega, saj ona je rekla samo: Za to, da bi pob živel. Besedo ozdravljenje je potem izgovarjala kot nekaj čudnega in neverjetnega, kakor čudež, ki si ga ne znaš razložiti, se ga samo veseliš in hkrati bojiš, če je resničen, če ne mine. In potem jo vidim, mamo, kako sva rajžala iz našega šentjurskega hriba v drugo dolino in na druge hribe v daljni Mokronog prek Cerovca, Češnjic, Trebeljnega do tistih, tako dolgo pričakovanih kapelic in cerkve. Mene so žulili sposojeni čevlji, potil sem se pod sposojenim klobukom, pot se je vlekla v neskončnost, le materina vera je bila močnejša od vsega: Če se ne greva zahvalit za ozdravljenje, boš spet zbolel in bo po tebi.

Pa sem hodil, hodil in potem molil, ne vem več za kaj, zagotovo pa ne za tisto, kar mi je naročila mama. Bilo mi je dobrih pet let. Žalostna gora se mi je na koncu zdela vesela in čudna s štanti in romarji, z bliščavico predmetov, ki so jih prodajali, z ljudmi, ki so posedli ali kar plegli ob poti ob kapelicah, jedli, pili, vpili in v vso to nenavadnost so zvonili zvonovi, se oglašale orgle in petje s kora. In še zdaj po tolikih letih vidim Žalostno goro prav tako: neskladje med videzom in resničnostjo, med svetim in posvetnim, med molitvijo in grehom. *Je bilo res to romanje pravir za mojo vitalnost?*

Obstaja pa še tretja zgodba. Najlepša in zato zame še najbolj resnična. Rodil sem se za Mihela, pa je bil, ta vinski patron, na moji botrinji s svojim grozdem in moštom, pa je kot zmeraj povabil z bližnje Trške gore še veseljaškega Kurenta in iz vasi prvega gorca in vinogradnika naših gričev starega Lužarja, da so mi bili vsi trije zavetniki in priprošnjiki za srečo in za zdravje. Tako sem lahko preživel najbolj hudo zimo v tem stoletju, tako sem lahko odpasal tuje krave v šentjurskih travnikih, se nagrizel samote, revščine in preslic na naših bregovih, se nahodil po hosti nehiteč v mirnopoško šolo, se nasitil domače jedel pomaranče prvega razreda in se šel pokorit k nunam v ljubljansko Marijanišče. Zavod kot zavod. Pribežališče revnih, žejnih priti k znanju in h kruhu. Zavod ostre, tudi nasilne vzgoje in uspešnih učnih metod. Tu sem iz suhega in nemirnega otroka rasel v samosvojega dečka, za katerega so vzgojitelji kmalu spoznali, da ni le težko vzgojljiv, ampak že kar pokvarjen. Popravljaj sem se potem kar dolgo – če sem se kdaj popravil in če je bilo to kajpak treba – na dobro pot pa sta me kasneje spravila zemlja in čas, ko sem iz dečka porastel v mladeniča. To je bilo, na mojo srečo, ponovno kakor moje zgodnje otroštvo doma na Dolenjskem. Iz travnih bilk, iz pšeničnih klasov, iz grozdnih jagod pa tudi iz vonjev rož na dekliških oknih, potu teles pri kopi v vinogradu, prahu pri mlačvi, iz prazničnih likofov in drugih praznikov, iz vsega, kar je vaška skupnost zemlje in ljudi, je pljuska-lo vame, me zalivalo in navdalo za zmeraj z zemljo in zemeljskostjo, ki je drugi pol enotnosti z nebesi. Celó vojna, ki je bila, kot je bila le pri nas na Dolenjskem, kruta in bratomorilna, ni mogla preglušiti klicev radoživega telesa, hlepenja po vsem živem; ob smrtih in mrličih vsenaokrog je bil ta glas še bolj silovit, samoumeven, odrešujoč. Tako sem se tedaj vdruo navezal na trdnost, stalnost in dobrotnost zemlje in doma. In kakor posebna milost mi je ostala po vsem ljubljanskem šolanju in po vojskinem času kot spremljevalka prve možatosti in občasna gostja do dandanes nekakšna naivna otroškost z veseljem do vsega smešnega in radoživega in z neko neumljivo samotno žalostjo. Ta otroškost se še zdaj zbuja in vzburja, greši in se veseli vsega po vrsti: dela in greha, nemira in iskanja, počitka in zanosa in kar naprej kakšnega nepredvidenega pohoda otroških korakov v nevideno resničnost in v izmišljijo. Tako mladost ostaja in je je včasih celo več kakor v mladih dneh.

Če izhajam iz tvoje poetične esejistike zadnjih let, sklepam, da živiš v povsem specifičnem doživljajskem svetu, ki ga prevzema in prežema nekakšna nemotivirana, vznesena življenjska radost, izražena z neustavljivo zgovornostjo in besedno spretnostjo. Po drugi strani pa se ukvarjaš z zelo oprijemljivimi rečmi, kot je vinogradništvo, ki zahteva roke, pamet in srce, če naj bo kaj prida. To se seveda med seboj plemeniti?

Obe knjigi *Čas duše*, *čas telesa* sem pisal v zbranem času obračunov s samim seboj, s svojim časom. Sprva je bilo kakor priložnostni dnevni zapis, potem je postalo potreba, da se nekaj, kar ne gre v pesem, pretoči v stavek, in začuda pisanje je steklo in mi bilo v radost. Nastalo je nekakšno besedovanje s sodobniki, vzorniki in prijatelji, pomenki z dušami, ki so se mi odpirale nekoč in ki zdaj krožijo iz večnosti v moj dan in me učijo, kako živeti. Zapisi, kdo ve, če bi jim lahko rekel eseji, ki so me vodili v svet preteklosti, v kraje med svetim in prekletim, v odkrivanje sveta, ki ga vidiš z očmi in onega drugega, ki ga slutiš in vidiš s srcem, v neko pomirjujočo in odrešujočo skrivnost. Ko tako hodiš, kot moraš in kamor moraš iti, vidiš, kako je lahko neko dogajanje na površini razburljivo, na videz silno, kako se peni in valovi kot izjemnost in redkost, ki te oplazi lahko povrhu ali pa te potegne vase, če se ne paziš, potem pa se prej ali slej umiri, stiša, zbledi in se zaveš: pena dni se je razgubila domala brez sledu in brez haska, ti pa si se skoroda pogubil zaradi nje. Ko se umiri prejšnja vzvalovanost, se zbistri gladina časa in v njej odsevajo spet prave stvari: človekova usoda, njegovo poslanstvo in mesto v nerazdruženem prepletu življenja s sabo, s svojo vestjo, s svojimi bližnjimi, sodobniki v narodni in človeški skupnosti. Včasih, v hipih ekstaze ali hude stiske, se ta širina občestva razpre v nove dimenzije, v stik z njimi, ki so bili, in s časom, ki bo. Takrat je tako, kot da si tudi sam pričujoči delček vseprisotne govoreče večnosti.

Naj to gradnikovsko povezavo ljudi v vozle iste mreže ponazorim drugače, z zgodbo iz zadnjega časa. Ležal sem v bolnišnici, v sobi s še dvema bolnikoma. Trojka se je po treh dneh razletela: eden je odšel domov, drugi v večnost. Jaz, naključni pričevalec zanj, zdaj o tem mislim in pišem: mož, mlajši od mene, vase, v svojo bolezen zamišljen, suh, kakor od življenja izbrušen. Bil je doma iz Idrije, najbrž kot otrok živ kot živo srebro, potem je vso dobo dela prebil v rudniku živega srebra, zdaj je nemara srebro neke čiste zvezde v vesolju, kot bi dejal Jože Udovič. Tako se zemeljska življenjska vznesenost druži z vznemirljivo neumljivostjo večnosti. In vse je v istem krogu: življenje, smrt, on in jaz, mi vsi. Zdaj smo v njem, v njegovi sredici, v jedru, potem drsimo proti obhodu in po njem še in še, ko potujemo k sebi in k svojim. In je mala tenka meja med tam in tu, da zdrснеš z oboda kroga v novo potovanje.

Lahko pa je prav tak krog zemeljskega in ne le zemeljskega bivanja in potovanja v ekstazo, v opojnost, v nesebično popolnost tudi vinograd. S trto, najlepšo rožo, s kabrnki, v katerih domuje prihodnja pijanost, s soncem v jagodah, iz katerih gre v mošt in vino in potem v vinoljubca in v pivca, da ga – večno sonce – ozarja navznoter. In ne da bi se za dokaz večnega kroga trte zatekal v svetopisemske prispodobne vina–krvi–življenja, se raje spomnim svojih učiteljev vinogradnikov, ne nazadnje ene od njih svoje mame; naučili so me delati v vinogradu, ljubiti trte in piti vino. Zavedam se, da so mi s tem dali ljubezen ne le zemeljske razsežnosti, a visoke plemenitosti, ki išče žlahtnosti v vinu, ljudeh, v vsem stvarstvu in ve, da prideš do te žlahtnosti, če prideš, v potu svojega obraza in s postom svoje duše. Tako je vinogradništvo, tudi to moje malo, amatersko, ljubiteljsko tudi duhovno opravilo – obred rezi jurjevo mladih zelenih poganjkov, posvečenje oploditve, povzdigovanje zorečih grozdov in sklepna daritev ter zahvalni psalm ob trgatvi. Naučiš se živeti in govoriti s trto, čeprav se nikoli ne naučiš dajati, kot daje ona.

Skrajnostni položaji so kar značilni v tvojem življenju: kot poet se vpišeš na pravo in ga odpraviš in ostaneš poet. In se v knjigi svojih pesniških kolegov (*Pesmi štirih*, 1953) sprašuješ, »kaj je poezija? čemu je poezija?« in odgovarjaš, da odgovorov nisi našel ter pristaviš: »Zase bi želel samo to, da bi pesmi same odgovorile.« Ali so odgovorile?

Skrajnosti se kakor mnogokrat tudi pri meni bolj zde skrajnosti, kakor so v resnici. Če gledam in sodim za nazaj, vidim vzroke za nekatere svoje odločitve ne v hitenju k skrajnostim, ampak narobe, v vztrajanju pri svojem in v kljubovanju, če ne že kar nasprotovanju drugemu polu: pravo je na primer prišlo kot ugovor slavistiki, za katero sem se bal, da mi ne bo utrdila, ampak vzela ljubezen do književnosti. In četudi se je kasneje izkazalo, da pravo ni tisto pravo, sem vztrajal v njem, da sem študij končal in potem s pravno stroko opravil. Iz podobnega je rastle kljubovanje sabenjskega otroka vaškim vrstnikom, prvi učiteljici, gosposki in bogati, pa tudi nepravilni, še bolj izrazito upiranje nunam in njihovi vzgoji, ali mnogo kasneje moje politično in nazorsko opredeljevanje. Vse je bilo, kot se mi kaže zdaj, iskanje in utrjevanje svoje držbe, sprva prsenje, tudi otroška kljubovalnost, potem prepričanje in zvestoba sebi. S primerom bi lahko rekel takole: Bilo je nekakšno nenehno potrjevanje odrinjenega ali kdaj celo nezaželenega dečka, ki je hotel iti za soncem in tudi priti na sonce. Zdaj se senčim v kasnem soncu in si mislim: Preživel sem kar dolgo življenje, preživel vojno in mnogo svojih in tujih smrti, pa tako malo vem o ljudeh in o samem sebi, tako malo o potu, ki je tekkel po meni, ali o poti, po kateri sem sam doslej tekkel, in kajpak nič o tej, ki je pred mano. In česa vsega nisem ne videl, ne slutil, ne občutil! In kako malo vem, kako in čemu nastane v telesu nemir in v duši pesem!

V desetletjih od prve izdaje *Pesmi štirih* pa sem vseeno prišel bliže odgovoru na vprašanji Kaj je poezija? In Čemu je poezija? Ta »kaj« sem odkrival v velikih pesnikih, s katerimi sem se družil kot bralec, občudovalec in prevajalec, ta »čemu« sem spoznaval vsakokrat, ko sem iz stiske ali iz lepe misli segel po tej ali oni knjigi lirike, ali si to ali ono pesem obudil kot dramilo k zavesti, kot sporočilo življenja in kot ubesedeno lépo. Najbolj pa sem prišel blizu razumevanja moči besede, sile pesmi v času, ko sem bil čisto na tleh, ko je treščilo v rod, da se je zamajal dom in mi v njem; takrat mi je s svojo pesmijo spregovoril Boris Pasternak in po njegovi veri v pesem sem se kakor po brvi čez brezno zatekel v zavetno milost stiha.

Vprašanje, ali so moje pesmi odgovorile na obe vprašanji iz časov, ko smo šli prešerno in lahkomišelnost na pesniški debut, je prijazno neprijazno; zadeva v srčiko, v srce stvari in pošten odgovor je lahko samo tak: meni so pesmi govorile, če pa so odgovorile ali vsaj besedovale z drugimi, ne vem. Otroška pesem res ringaraja, čenčá in se brusi med čenčaši in brusi, med fulastimi mulci in majhnicami, dokler le ti ne prerastejo otroških rokavov in otroškega verza, potem pa, sreča naša, pridejo drugi in se zgodba lahko ponovi v novih ustih in v novih glavah. S tisto drugo poezijo je kajpak drugače. Včasih, celo zelo dolgo, sem se tolažil z varljivo mislijo, da je še vse pred menoj in da ni še nič groznega, da je za mano tako malo dobrega napisano. Verjel sem, da imamo, pesmi in jaz, še in še časa, da bo lahko še vse dobro prišlo. To je tista naivna vera otroka: zamižim in bom videl vse, kar si želim in vse, vse, vse se zgodi. Zdaj sta tak pogled in tako lahkoverno upanje smešna. Na preostanku časa zmanjkuje časa za Stvariteljske želje, kaj šele za ustvarjalno resničnost. Zmeraj bolj je dokončen in točen samo še pogled nazaj. Ta mi pravi, da je več knjig kot pesmi, več življenja s poezijo kakor žive poezije, a vendar tudi, da je bila hoja za pesmijo potovanje k sebi, v skrivnost in k ljubezni. Sedaj: kot da sem prišel na nekakšen samotni sever: tenka in tesna toplota lije kakor zadnja vročica duše. Prasketanje, tlenje, mafi ogenj, iskra, da veš: še gori življenje in po človeško silim k ognju, telo diha v vse bolj kratkih hlastajočih požirkih, kakor da srka na vso moč vase zalogaje zraka, ljubezni in pesmi. In četudi ne morem reči: Počakaj me, življenje, ne dohajam te, ne morem teči v korak s tabo, lahko vselej rečem: Zahvala bogu zemlje in bogu neba, bogu vode in bogu ognja, zahvala vsem boštvom v bilkah in bitjih, vsem v bitju src, da sem še blizu vsemu, kar biva. Tudi pesmi. In kaj bi hotel še več?!

Se kdaj vprašuješ o smislu in pomenu svojega pesnikovanja? Dovolj zgovoren odgovor daje sicer tvojih ducat pesniških zbirk in vsaj dvakrat toliko zbirk za otroke in mladino, pa vendar: morebitne dvome obvladuješ in premaguješ z voljo, s čustvenostjo, z veseljem do življenja? Ali si odkril kaj skrivnostnega?

Nekaj, če ne kar poglavitno, sem o tem pravkar že rekel. O smislu in pomenu svojega pesnikovanja se nisem nikoli veliko spraševal. Ko je pesem prišla, sem je bil vesel, ko je bila napisana, sem zdvomil, če je taka, kot se mi je prikazovala v srcu, v telesu, v duhu. A kljub temu lahko rečem: zmeraj je bil čas, ko je bila pesem v meni, magari še tako šibka, slabotna, pritlehcena, vendar moja, zmeraj je bil tak čas poln, blagoslovljen. V koreninju besedja je zašumelo, vse v tebi je iskalo pravo besedo za glas in glasbo, ki se že sliši, a zanjo še ni besed. Občutenje pesmi je zmeraj osrečujoče, naj že bo potem setev plodna ali jalova. Zaživiš v nemiru, s polno zavestjo bivanja, spravljaš zvoke in besede v pravo lego, da bi stopile na pravo mesto v stopice verza. Smisel in pomen pesmi, se mi zdi, sta že v tem občutenju, iskanju pesmi, v predanosti temu zvenu, ki ga poznaš od bovekdaj, a te zmeraj znova presenteti. In greš za njim med zvoke neke, vsekakor znane pokrajine in noter med note, vsekakor svoje notranjosti. Večina zbirk, še zlasti domala vse otroške, so se napisale iz takega prisluškovanja in sprejemanja zvokov in šumov, nemira zunaj in znotraj mene. Lahko da so ti zvoki prihajali iz otroštva in z Dolenjske, zato so tudi tako radi zvočni in obli in mehki, nekako neostri in nemoderni. *Dediščina* – zagotovo cezura in meja v vsem mojem pisanju – pa tudi dobršen del pesmi po njej pa so iz drugih temnejših plasti moje biti. Tako se tudi v dolenjski pokrajini ob hudi uri, ob grozi vojne, ob bridki smrti valujoči tekoči ritem glasbe polj in host in gričev zaustavi, kakor popotnik, kadar zvoní mrliču. V tej cezuri, v tem molku zveni rekviem, ki ga diha zemlja. V tak molk sem padel v času, preden so potekle prve pesmi za zbirko *Dediščina*. Pred njimi se nisem spraševal o smislu in pomenu svojega pesnikovanja, nasprotno, ob sinovi smrti sem kakor dokončno resnico sprejel misel, da je ob tej grozi vsak verz nemočen, nesmiseln, saj z nobeno pesmijo ne presvetliš teme v breznu ničā, pa je tako vsakršno sestavljanje besed v verze nesmiselno, nespodobno, če že ne zavrženo dejanje. To hkratno obdobje molka besede in vpitja na pomaganje je trajalo dolgo, celo večnost. Točneje, do prvega pogovora z njim in s smrtjo, do bele svetlobe, ki je kakor onstranska skrivnost počasi redčila temo groba in črno jamo v meni. Potem mi je ne le volja živeti odslej za dva, a mnogo bolj pesem, njegova in moja, pomagala živeti in preživeti. In ob tem vsaj malo, po svoje izraziti hudo, ki je zmeraj prisotni in najbolj usodni del našega življenja. Tako sem s hudim dedoval dediščino po sinu in jo daroval ne smrti, ampak življenju.

Pri dojemanju, sprejemanju in vrednotenju poezije so bile na Slovenskem od nekđaj specifične pojavne oblike, od nerazumevanja (Prešeren), idejnega zavračanja (Gregorčič) do sežiga (Cankar) in ne nazadnje do političnega izločanja (Balantič, Hribovšek). Vrašćanje tvoje poezije v slovensko zavest ni imelo kakšnih posebnih ovir. Sem pa s pre-

senečenjem (znova) ugotovil, da te v antologiji *Živi Orfej* iz l. 1970, ko si imel objavljene že tri zbirke, ni, medtem ko si v Menartovi antologiji *Iz roda v rod duh išče pot* leto prej lepo predstavljen s petimi pesmimi. Seveda bi lahko v tvojem imenu odgovoril: »De gustibus non est disputandum«, pa vendar, kaj sodiš o sprejemanju in vrednotenju svoje poezije?

Kot Pavček, pavček, palček sem bil ne sicer po letih, a tako po nekakšni sprejemljivosti ali po vrednostni vrsti Benjamin med avtorji zbirke *Pesmi štirih*. Nisem se pritoževal nad tem ne prej in ne tožim sedaj. Meni je dobro: sem, kar sem in kolikor sem. Nihče mi ničesar ne jemlje in ne dodaja, sam pa lahko še kaj dodam temu, kar je. In v zadnjih letih mi je bila sreča mila: napisal sem dve knjigi esejev o vandranju telesa in duše po zemlji in ne samo po njej, zavrtela me je majniška ljubezen majcenih src z velikimi čustvi in sem pofulil zbirko fulastih pesmi majnicam in mladcem, potem pa v manj muževno mladoletnem razpoloženju ob temni zarji in upočasnjem koraku zbral v dveh zbirkah nekaj pesmi zahvale za radost bivanja, za svetlobo večera in za skrivnost verovanja. Več si nisem upal niti želeti.

A naj se vrnem in odgovorim na vprašanje o Živem Orfeju. Tedaj me ni bilo v tisti antologiji, kar me je kajpak vsaj malo razžalostilo, še zlasti ker je bil med uredniki tudi pesnik Cene Vipotnik. Potem pa me je ne le potolažilo, a kar razveselilo dejstvo, ko so domala vsi poznavalci in ljubitelji poezije, podobno kot tudi ti, France, opazili, da so me iz Živega Orfeja izpustili. Še bolj pa mi je to všeč danes, namreč, da sem živ in se, romar, za Orfejem trudim.

Odklonilna stališča do moje poezije so bila sicer v literarni kritiki in v literarni zgodovini redka, več je bilo vrednotenja, ki je nekako raje poudarjalo predvsem nekakšno tradicionalnost, čustveni lirizem, odsotnost modernizma in seveda postmodernizma, kratka, nekaj, kar gre sicer vštric z ljudmi in z nezahtevnim okusom, kar je intimno, a ne inovativno, ker je odzivno, a ne ontološko intenzivno, kar je rustikalno domačijsko in ne univerzalno. Meni je tako tudi prav. Če mi glas ne nese dlje, kaj morem! Vendar: glas pa je moj. Tak, kot je in ga sliši, kdor ga pač sliši. Sicer pa: ali ni pesem milost najpoprej in najbolj za pevca samega?

Neobvezno vmesno vprašanje: Je družba s »pesniškimi brati« učinkovala na tvoje snovanje spodbudno? Mislim družba, ki vas je povezala s prvo knjigo?

Pesniški bratje, so mi, med brati rečeno, pomagali izbrati in hoditi svojo pot od skupnega začetka. Bili so tedaj in so še sedaj zraven. Kot dobri botri

in naklonjeni spremljevalci zapisanega. Morda je zdaj mnogo manj besed med nami o delu, a več dobrih želja za pravi zven besede, pa tudi več zadovoljstva ob kakšni novi knjigi kateregakoli izmed nas. Če so bili kdaj prej na začetku tudi dobronamerni ocenjevalci in svetovalci, so zdaj kakor nekakšna zaščitna stena, za katero veš, da se lahko nanjo nasloniš, veš, da so vezi med nami utrjene in od let in dela preizkušene, da smo si več kot zgolj prijateljska družba. Sam imam vsakega od te trojice po svoje in drugače rad, kot vsakega visoko in drugače cenim kot pesnika. Če mi je pri Janezu všeč dovršen verz, metaforična točnost in živa, neposredna življenjskost njegovih izpovedi, imam ne manj rad njegovo plemenito zvestobo poeziji, prijateljstvu in Sloveniji, me pri Kajetanu navdušujeta tako prefinjena labradoraška živica podtalnega vrenja misli in čustev v pesmih kot prleška življenjska veselost v prozi, in me pri Čirotu zmeraj znova preseneča, kako pesniško gradi svojo ljubezen dvoedino in svojo človeško podobo, zmeraj bolj podobno velikim primorskim možem polpreteklega časa. Lahko bi zato rekel usodi hvala, ker mi je namenila družbo teh bratov in za vez med nami, ki je kljub občasnemu rahljanju postala kakor tista znamenita Otonova bilčica, s katero je bil pripet na rod in življenje. In morda o tem še tole: najsi so in bodo ocene našega skupnega pesniškega nastopa take ali drugačne, kot so razumljivo različne ocene našega drugega dela, zagotovo je že zdaj vsaj eno: da je naša prva knjiga preživela domala pol stoletja, da smo ostali (ustvarjalno) živi njeni avtorji in naše prijateljstvo. To pa je v življenju in še bolj v literaturi, še zlasti v slovenski, že kar nekaj, ker se ne zgodi ravno često.

Službovanje pri Radiu Ljubljana in TV, razen konkretnih projektov, ni učinkovalo kot »vir Hipokrene«? Delo pri Cankarjevi založbi verjetno je?

Na Radiu Ljubljana in na TV sem prepasel dvakrat po sedem suhih paš. Vseeno pa je bila služba tako slušnemu kot vidnemu mediju večinoma prijazna in uspešna. Le zase, vsaj v televizijskem obdobju, nisem napisal ničesar. Spominjam pa se z veseljem ustvarjalne in intelektualno izbrane družbe v Mejakovi literarni redakciji, kjer sem se mlad novinar začel brusiti v pisavi za glas in zvok in v pogledih na svet in delo. Tudi na televiziji je bilo na moč živahno, živo, vznemirljivo. In začuda: še zdaleč ni bilo vse podrejeno politiki in njenim ozkim zahtevam. Seveda je bilo tako samo tista leta, ko sta se združili prijazni, novemu mediju naklonjeni silnici: prvinski zagon novega, ki je hlastajoče zavzemal nove žanre in programe, s smelimi koraki hitel v slovenizacijo televizije in pri tem še zlasti skrbel za kulturno umetniški program, za otroške oddaje, za televizijske drame in nadaljevanke, kajpak slovenske, za kulturo v najbolj širokem vzgojnem in osebno subtilnem pomenu,

in drugi, ne manj pomemben spodbujevalec – politično umirjeni liberalizem druge polovice šestdesetih let. Televizija v vzponu, demokracija v nekakšnem porastu, obeti ekonomskega in duhovnega napredovanja, rekel bi, kot se je reklo, da je bil to ne le čas politične odjuge, a že predpomladnega klitja na novo zbudjenih sil, dokler ni prišla v sedemdesetih letih nova zmrzal in recesija. Poprej, v tem kratkem času »liberalističnih nacionalizmov«, pa se je na televiziji delalo veliko, sproščeno in brez kakšne večje samocenzurne ozkosti. In delali smo tudi dobro, o čemer ne nazadnje pričajo še zdaj mnoge ponovitve oddaj iz tistega obdobja. Sam sem bil tedaj v znamenju aktivizma, obrnjen navzven, kakor sem bil čas pred tem vpet v delo pri Mladinskem gledališču, sem bil zdaj osvojen in zasvojen s televizijo. Časa zase ni bilo, pa tudi vsakodnevni kamnolom pogona na TV je zadušil intimni glas ali klic po pesmi. Ko se je zmračilo s političnim zasukom nazaj in s čistkami tudi na RTV ne le v politiki, je bilo treba oditi. Tedaj je bil moj odhod s televizije, s hiše RTV po petnajstih letih dela kazen, poraz, nalepka nezaupnica, karakteristika za pot navzdol. Pa sem se vseeno izvil pritisku političnih vijakov, ki so pritisnili in kakor kaže, v nekoliko drugačni obliki še zmeraj pritiskajo na televizijo, ušel veljakom in se zatekel h knjigi, h knjigi mnogih tujih in slovenskih avtorjev in k svoji: prišel sem k Cankarjevi založbi. Z dobrimi sodelavci, z dvema modrima poznavalcema in ljubiteljema knjige v vodstvu – Milošem Mikelnom in Martinom Znidaršičem ter z ljubeznivo naklonjenostjo večine slovenskih piscev in prevajalcev se je založba odpirala v širino, v duhovno bogastvo in v svobodno misel. Tako je moj poraz na televiziji postajal svoje nasprotje, neuspeh se je spreminjal v uspešnost, kazen v nagrado. Polom in nesreča na televiziji sta se obrnila v srečo, še zlasti, ker se je k meni vrnila tudi pesem.

Ne vem, kako bi se približal tragediji in bolečini tvojega življenja, ki ju je povzročila sinova smrt. Po pesmih sodeč te spremljata vseskozi. Skleпам, da si ju obvladoval tudi s pesmijo?

Približal si se, ker si čutil in čutiš z mano. Kakor se čudno sliši, je najbrž res: v bolečini se svet razširi z dobroto, z bližino sočutja, pa najsi bolečina sama grebe po svojem izbrancu zgolj v globino. Tudi to je del moje skušnje za čas, ko po njem, ki je odšel, štejem svoje dni. Po letih ne gledam več rane, reza, razdejanja, ne vidim preplašene smrti na hišnem pragu in tudi ne več svetlobe iz groba. Vidim ali podoba dečka, ki gre za soncem in tone v večerni svetlobi (v kateri »lepota premaga smrt«), vidim fanta, ki me čaka, ali vidim angela, ki se seli vame, molči ali govori z menoj in je kot sobesednik ves mil in dober, a hkrati najvišja mera za vsa moja početja.

Kolikor sem mogel in znal, sem pisal o tem odhodnice, žalostinke, balade

in tudi čisto malo žalostne pesmi za otroke. Tako je bilo lažje meni in je bil on nekako bolj živo prisoten. Zdaj ga poznam bolje: po pesmih, njegovih, v katerih naprej živi, po pomenkih, ki jih nihče živ ne sliši, ki so kot »šum perutnic« ali šum časa, ki zasušiti kot spomin in kot opomin iz večnosti. Temna voda časa splakuje slabo, hudo, kar ga je bilo, očiščuje, preoblikuje: nekdanje črno postaja vsem manj črno, vse svetlejše, zdaj se mi zdi, da tudi ni več tiste tenke mile beline z nestvarno belim nezemskim sijem, ki me je polnila z usmiljenjem dolgo časa in vodila onkraj, kjer ga je pesem vzela vase, zdaj je živa govoreča svetloba, zaradi katere tudi meni ni treba hoditi po temi.

Je pa še druga Markova prisotnost v življenju poleg tiste v pesmih zbirke *Z vsako pesmijo* me je manj in malo v mojih verzih, prisotnost kot klic današnjega časa: Izberi življenje! Če sem nekoč pisal o tej čudni slovenski smrti in o našem polaganju rok nase kot o slovenskem begu pred življenjem, in če je Marko pel o dilemi »Živeti kratko ali krotko«, zdaj poskušam povsod, kjer morem z besedo, manj z zgledom pridigati mladim in vsem, ki me hočejo slišati, naj radi živijo, naj imajo radi življenje, pa bo tudi njih imelo življenje rado. Verjamem, da je tudi to sinova dediščina, ki sem jo dolžan pustiti mladim.

Poglavitna vira pa sta vsekakor Dolenjska in Primorska, konkretno je dolina Temenice in zaliv s solinami pod Sečo, ki je po svoji legi z odprtostjo v svet pravo nasprotje rodnemu kraju. Pesmi in eseji iz zadnjih let so prepojeni in nasičeni s sentimentom in ozračjem, ki te navdaja.

Res je: obe pokrajini – Dolenjska in Slovenska Istra sta »moji«. V obeh sem doma. V prvi na Dolenjskem po rodu, ko so me, nebogljenca, položili materi v krilo in botri držali svečo nad menoj, da bi živel, v drugi, v Istri, pa sem doma po tistem lepem Udovičevem verzu, ki pravi »Kjer te je zadelo, tam si odslej doma.« Dolenjska mi je bila in ostaja kot ritem življenja in ritem v verzu. Dvakrat, v dveh najbolj odločujočih obdobjih življenja me je zaznamovala s svojo radodarnostjo in s svojo govorico: v otroštvu in v puberteti in to je bilo odločilno za mojo zvestobo njej, ki je zagotovo najlepša in najbolj slovenska pokrajina. Zato je Dolenjska kraj, kamor moraš večkrat, vsaj enkrat na mesec, da si privežeš in očistiš dušo in naučiješ svežine zgodb iz svoje mladosti, zgodb vaščanov, polj, trtja in trnja. Istra je manj radodarna, ker sem ji pač prišlek, bolj zaprta in skrivnostna. Brani se tujcev, nezaupljiva je, vendar, ko ji prisluhneš s srcem, slišiš, kako dihajo v njej stoletja vojská, preseljevanj, tuje gospoščine in domače trpkosti, obstati. Dolenjski verz teče, poje, valovi, zveni široko in radoživo, je brez rezkosti in ostrin, zmeraj je

kakor nekakšna samoumevna hvalnica, celo tedaj, ko joče in prosi za mir in milost. V istrskem naračju se mešajo narečja, a v vseh teža in reva življenja zvenita in pomenita isto, zmeraj čaka človeka kaj hudega in ga ne izpusti. In še: O Dolenjski bi lahko pisal ali govoril zmeraj znova in zmeraj enako očaran, o Istri molčal. A obe bi me razumeli.

Po tridesetih letih bivanja v Istri med oljčniki, vinogradi, nad solinami mi je, da bo tudi zame prišel čas, ko bom vedel več o tej molčeči, trpki zemlji, da bom šel lahko pod drevo miru razmišljat o prepletu kamna, zemlje in zvezd v istrskem človeku, o odprtosti in širini našega malega morja in o naši celinski necelovitosti, ko ne znamo naseliti obale in ne z brezbriznostjo morja napolniti sebe. Tako sem, zdaj vem, v knjigi *Čas duše, čas telesa* obrnil le prvo, povrhno stran, začetne stavke o Istri, o Rožanah, kakor v Istri imenujejo lepoto, o bekačih in štrigah, o dobrih duhovih Boškinih, ki jih vidi in opisuje Marjan Tomšič, pa o sosedih, za katere postajam počasi domačin, ne več nekdanji Ljubljančan, ne več šjor Tone, a že Tonin. A poleg teh ljudi je zemlja tista, ki me osrečuje v Istri. Zemlja, ki jo kopljem, vanjo sadim oljke in trte, zemlja, na katero lahko sedeš in jo gledaš kot zaljubljenec in gospodar, kako se menjava in kako se daje, zemlja bolj težka in drugačna od dolenjske, a vendar enako sveta in večna.

V obeh pokrajinah živijo stvari in ljudje, ki so mi blizu. V Istri prihajajo k meni pred klet na kozarec refoška dobri znanci. Prihaja prek solin zamišljeni Cene Vipotnik, pa pride za njim mimo mandeljnov, ki zanj kar naprej cveto, v skrivnost zazrti Jože Udovič, pride za hip potožit o svojih revah, zmeraj od dela in k delu hiteči Pavle Zidar, pa še mnogi drugi, bodisi živi ali ne čisto živi, obiskovalci iz tega in z onega življenja.

Zadnjič sem hodil ob Dragonji, tja gor, kjer se vanjo zliva Rokava, in začuda: tudi tu so le še ostanki nekdanjih mlinov, tako kot pri nas ob Temenici, in najsij je voda govorila o nepresahlem življenju, sem videl, kako to življenje menjava oblike, kakor tudi vedno drsi navzdol in ne kipi kvišku, kako smo zgolj neme priče in ne preprečevalci zatona nekega posebnega in lepega sveta, duhovne kulture prednikov. In kaj bomo mi pustili za sabo poleg razvalin in svoje samozadostnosti?

Še bolj razigran in življenjsko optimističen si v otroški poeziji, ki ima nekaj lepih vrhov z Juretom Muretom, Čenčarijami in fularijami. Ti nastopi pred mladim občinstvom po šolah prinašajo zadoščenje?

Nekoč pred mnogimi leti, bilo je ob izidu zbirke pesmi za otroke *Maček na dopustu*, so mi nekateri prijatelji s pristrčno prostodušnostjo čestitali za zbirko in rekli, da sem se srečno in prebrisano umaknil v otroški verz in tako zaobšel vrstnike, ki so želi uspehe s prvimi samostojnimi zbirkami pesmi za

odrasle. V čestitkah je tako bilo več graje kot hvale, saj je kajpak tedaj, kot morda danes ne več, veljalo, da je mladinska literatura pač tista nižje vrste. Meni pa je bil Maček prikupen izlet v otroštvo otrok stare ljubljanske hiše, kjer sem tedaj stanoval in se družil s prijatelji in prijateljicami štirih, petih, osmih let. In vseč mi je bilo, da je bilo veliko otrok in veliko pesmi, ki so nam bile vsem vseč. Tekle so gladko, bile so smešne, pisal sem jih otrokom na kožo in sebi po otroški duši, igrarija se je vzpostavila sama od sebe in bilo je zame in za otroke odkritje: dotlej nisem vedel, da bi znal početi kaj takega in tudi oni so bili presenečeni, ko so slišali iz mojih ust pesmi o sebi. Sam nisem mislil veliko, kaj in kako pisati te pesmi, preprosto sem hotel svoje male prijatelje zabavati in jim ugajati, povrh vsega pa bi rad ugajal še enemu: otroku v sebi. Ta se je razživel in stopil iz sramežljivosti, iz skrivališča pred javno besedo na plan, morda celo zažvižgal ali vrgel kamen v šipo, vsekakor pa se mu je vse smejalo, da je bil še svet smešen, sončen in srečen.

Potem se je ta isti otrok v meni še in še oglašal. Bilo mu je včasih več in včasih manj let, bil je zvedav, ko je iskal pravo pesem, čenčav med čenčaci v *Čenčariji*, žalosten in sanjav kot *Marko na belem konju* in nazadnje majniško zaljubljen in fulast v *Majnicah*. Vandral je tudi po svetu in ne manj po Dolenjski in vsem po vrsti – sposojeni kravi, živali v hosti, srečnemu teličku v štali, tolovaju v Ajdovski jami in deklici Rožamariji govoril: Voščim majhen dober dan! Čemu majhen? Da bi majhno potrajalo dolgo in se ne spridilo v rasti, ali da bi pognalo enako čisto in ne manj čudežno v veliko, do neba in zvezd za hip ali za zmeraj.

V nekaj desetletjih pisanja za otroke je tudi tisti pobič v meni, ki je pel o vasi in o mestu, o igrarijah in vragolijah, zorel in se mojstril; hotel je vedno več in prešel od začetnih rimanih nagajivk do bolj zahtevnih in čistih stihov. Vmes sem mu le enkrat samkrat svetoval, naj se gre učit preproste lepote otroškega verza k Župančiču. Oba sva skušala priti Otonu za hrbet in ga preskočiti v njegovi maniri in je za silo šlo. Na koncu sva z mulcem fulastim nadaljevala po svoje, a vseeno se naju je nekaj slogovne vzgoje od Otona prijelo.

Pisanje za otroke je užitek in posebna sreča, še zlasti če se lahko v poznih letih pretelovadiš in prebesediš med najstnike in še mlajše, da si eden izmed njih in zares njihov. Potem ti dajo tudi oni – veliko, več, kot si jim dal ti.

Kot prevajalec več sodobnih ruskih pesnikov si se nedvomno navzel tudi poetike ruskega doživljanja in čustvenosti. Mislim, da se to dvoje, tvoja in ruska pesniška dikcija (z doživljanjem) nekako usoglašujeta. Ker pa se slovenska zavest (in pesniško snovanje) vse bolj inspirira pri Angležih in Američanih, je nemara vzrok za specifično sprejemanje tvoje poezije na Slovenskem tudi v tem?

Že v gimnaziji, ali če rečem z malo humorja, že pred Informbirojem, sem se zagledal v prvega svojega ruskega pesnika – v Jesenina. Z njim in kajpak z vsemi drugimi velikani ruske in hkrati svetovne lirike tega stoletja sem preživel svoj vek. Ob vseh menjavah odnosov do vzhoda sem jaz ostajal zvest trdnostim, krhkostim, lepoti in svobodi njih, ki so jih ali so se sami ubijali, bili preganjani in čaščeni, uničevani in poveljani. In ni mi žal; prejel sem od njih veliko: vero v moč poezije, odpor do nasilja, odnos do vsakodnevnih političnih zablod in do visokega cilja, za katerim gresta tako človek kakor njegova beseda, drugače rečeno, name so vplivali pesniško, moralno in politično.

Ob tem je nemara res, kar praviš, da je bilo sprejemanje moje poezije na Slovenskem tudi v znamenju mojega odnosa do ruske poezije, do klasike, ki je tudi v svojem modernem delu bodisi pri Mandelštamu ali pri Cvetajevi daleč od angleškega ali ameriškega modernizma. Izpovednost, sporočilnost, visoka čustvena in miselna zavzetost, mehkoča, muzikalnost verza in pojoči ritem valovanja Jeseninovih rjazanskih polj, šumov časa pri Mandelštamu, točnost detajlov kot posameznih zvokov, ubranih v impresiven akord pri Pasternaku, nežna, skromno-razkošna preprostost Ahmatove, vse, kar sem spoznaval in ljubil v teh desetletjih od šolskih klopi do danes, me je zadrževalo na zlahkni zemlji poezije, ki mi ni dovoljevala prestopa v moderno zaumnost, v novo strukturo besedja in nesklenjenega verza. Morda tudi nisem znal napraviti tega koraka, kakor pred menoj ne Vipotnik, Gruden, Vodušek, Levec, in še kdo, saj je zagotovo za tako početje potreben tudi drugačen duševni ustroj, drugačno občutenje ritma v krvi, drugačen odnos do poezije in njenega poslanstva. Reči pa moram, da niso bili samo ruski pesniki ti, ki so me zadržali pri »svojem« načinu pesnjenja, odločujoča je bila moja, k poslušanju starih pesmi nagnjena narava, zvestoba tudi svoji »starožitni« dolenjski pokrajini. Tako sem, kar pravzaprav ni slabo, poskušal biti nekakšno novo branje starih besedil.

Malo si zabredel tudi v politiko, ampak tam očitno za pesniško vznesenost ni kaj prida razumevanja, razen v tako evforičnem trenutku, kot je bilo leto 1988 na Kongresnem trgu, ko si prebral Majniško deklaracijo. Bil si pa vedno zraven, nekako po svoje. Ko so te potrebovali, ampak ti nisi bil vedno povsem »naš«. Kaj meniš o tem post festum?

Politika se me je dotaknila, ni pa me ne zasvojila ne spridila. Na srečo sem zadržal do nje pravo razdaljo in iz razdalje se bolje vidi tudi zlo in slabo in poniglavo, kar vse je, menda nujno, tudi del politike. Tistikrat, ko sem se tudi politično angažiral, se je pri meni lepo združilo osebno s splošnim, moralno in nacionalno; politika je bila kot priložnost za novo prihodnost v

zraku. Čutil si iz dneva v dan, kako se zrak ogreva, kako zahteve ljudi rastejo, kako ideja, sprva zgolj nasprotovanje nasilju, nacionalnemu in človeškemu, raste, dobiva krila, terja nemogoče in to – dobiva. Tedaj se je zgodilo, da sem bil ne zgolj po nareku usode, ampak tudi po svoji človeški naravnosti h kljubovanju in uporništvu ter iz volje delati za dva ob pravem času na pravem mestu. Zato sem lahko sprejel zase in nase, kar sem mogel in moral, odslužil ali odigral svojo vlogo in odšel z odra. Potem se je namreč začela spet običajna politika, vsakovrsten posel z mnogimi, tudi nečednimi računi, njegove igre in igrice, pri katerih nisem več maral sodelovati. To še toliko bolj, ker sem prepričan, da je v normalnih družbenih razmerah vsakršen politični angažma pisatelja nepotrebno podrejanje tujim idejam, hlapčevanje ozkim interesom stranke in izgubljanje svoje resničnosti. Drugo je seveda moralni človeški imperativ, ki ga moraš slišati in biti zanj do kraja in zmeraj občutljiv. Končno je tudi danes najbolj osnovno vprašanje, za katerega pa politika nima kdovekaj posluha, koliko človek čuti stisko bližnjega in ali je oglušil v vseenosti sveta in sebe za klic kogarkoli v puščavi velike globalizacije zemlje.

Tone, še kaj povej. Saj ti ne bo treba dvakrat reči. Nemara kakšno besedo ali dve o možeh, po Mrakovo »lučnih bratih«, kakor imenuješ pesnika Udoviča, in gospoh (Miri Mihelič), ki jih ni več, pa so ti napolnili knjigi *Čas duše, čas telesa*.

Mnogo jih je bilo, mož na svojem mestu, žena v svoji zunanji in notranji lepoti, ki sem jim dolжник in hočem biti njihov skromni nadaljevalec in posnemovalec v dobrem. Recimo: France Bevk, Miško Kranjec, Danilo Lokar, Lojze Filipič, Mira Mihelič, Ciril Kosmač in tudi manj znani Božidar Borko, Ignac Koprivec, med mojimi vrstniki Marjan Rožanc, Lojze Krakar in med brezimneži ne manjši imenitneži kakor moj Čukov Tonček, Jurjeva Mima, sosed Giovanni, zaljubljenec v oljke Sandro, nemirni eksperimentatorski Luigi, mnoge Ane in Rožane, sami mili obrazi, ki se svetijo kakor glave svetnikov.

Bevk me je naučil opravljati veselo tlako po šolah, dajati in še več sprejemati od otrok. On je bil namreč tisti, ki je po vojni začel z obiski pisateljev po šolah in ne le meni je ta pohod v življenje in v nebesa ostal do danes. Ne bom ga pozabil staroste, očaka Primorske, kako je vsepovsod po Sloveniji, po dolenskih in prekmurskih šolah, pa po vseh krajih, koder raste ali tudi ne raste trta – roža življenja, navduševal otroke za življenje in za našo lepo Adrijo. Ali Miško, kako je v novi zmrzali, v ponovni eri političnih pritiskov po obdobju kavčičevskega liberalizma rekel mimo in odločno: Dajmo živeti tudi drugim! Sam je tedaj živel z boleznijo in še bolj s svojimi strici. In ob

njih izkušnja za vse: lahko si storil karkoli, lahko si grešil kakorkoli, če Slovencem napišeš Strice, zaslužiš samo hvaležnost.

Ko je umrl Lojze Filipič, tenka občutljiva duša, estet in tihi poet, sem mu pisal: Nič nisi rekel, da greš, kam greš, čemu greš, samo odšel si, zapustil oder v nepredvideni sceni, iz govora stopil v molk, v svet gluhtonemih. – Res? Sam jih, te mrtve in še zmeraj žive, poslušam, kako mi govorijo s svojo besedo in s svojim zgledom. Tako je Mira Mihelič pred odhodom rekla skromno in samoumevno, da je v korekturah svoje zadnje knjige črtala vse, kar bi lahko povzročalo kakšne zamere, češ da se ne spodobi posloviti se z zamero; tako me je Ignac Koprivec, že na smrt bolan, prepričeval, da se je treba bori-ti, pa četudi življenje ni kaj prida; tako se je Čukov Tonček sprehodil poln vinca po zadnjem bregu in se poslovil od trt in trpljenja s pogledom, uprtim v vzhajajoče sonce; tako je moja mama, pomirjena po zadnjem požirku vina odšla v novo življenje; tako smo mi dediči njih in gremo po njihovi sledi, četudi ne njihove veličine, za njimi. A naj za konec zapišem misel, ki ni moja, a sem jo posvojil, ker je lepa: Če je človek zapustil Boga, pa ni Bog človeka. In če to misel zasukam po svoje, se glasi: Tudi če bomo pozabili nanje, ki so odšli, bodo oni ostali z nami; kot visoka mera za naša dejanja, kot opomin k posnemanju.

Vprašanja postavil France Vurnik